

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ – НОРМАТИВНИЙ ФУНДАМЕНТ ЇХ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

I. Світоглядно-концептуальні засади

Петро Рабінович

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач Львівської лабораторії прав людини і громадянина
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
rmpetro2009@gmail.com

УДК 341.231.14

УНІВЕРСАЛЬНИЙ КАНОН ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

АНОТАЦІЯ. Актуальність пропонованої статті вбачається насамперед у тому, що гуманістичний, людиноцентричний та миротворчий потенціал Загальної декларації прав людини (Декларація), незважаючи на тривалий, 70-річний період її функціонування, ще й досі не використаний повністю. Зокрема, у різних регіонах світу, у різних країнах тривають масові та грубі порушення основоположних прав людини, зафіксованих у цьому документі, навіть у тих державах, які принаймні номінально погоджуються з його положеннями. Тому конструювання механізмів (як міжнародних, так і національних) розширення впливу цього епохального акта, посилення його дієвості залишаються нагальними завданнями не тільки загальної теорії права, а й інших юридичних наук, зокрема й міжнародно-правової науки. У будь-якому разі сказані 10 грудня 1948 р. тодішньою очільницею Комісії Організації Об'єднаних Націй (ООН) з прав людини Е. Рузвельт слова про те, що з прийняттям вказаного документа почалася нова ера в історії людства, зобов'язують до подальшого розкриття невичерпаних можливостей Декларації у збагаченні змісту, охороні та захисті людських прав і свобод.

Метою статті є характеристика впливу Декларації на здійснюваний ООН розвиток системи всесвітніх міжнародних стандартів прав людини та юридичних інструментів їх забезпечення і захисту.

Основна увага приділяється філософсько-концептуальній інтерпретації базового, стрижневого терміно-поняття цього документа – “права людини”. Додатково

© Петро Рабінович, 2018

обґрунтовується дефініція поняття, відповідно до якої основоположні права людини – це певні можливості людини, які необхідні для задоволення потреб її існування і розвитку за конкретно історичних обставин, об'єктивно обумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів. В основу цього визначення покладено потребовий дослідницький підхід, обстоюваний автором, починаючи з середини 80-х років минулого століття. Акцентується увага на особливій ролі поглядів професора Г. Лаутерпахта стосовно першого доктринального проекту Міжнародного білля прав людини, опублікованого ним ще 1945 р. Констатується сучасний, значно збагачений склад вказаного Білля та можливості його подальшого розвитку.

Автор робить висновок, що для реалізації Декларації, тобто втілення у соціальну практику встановлених у ній “взірців” прав і свобод, було необхідно, по-перше, трансформувати її принципові положення (викладені – хоча б заради досягнення міжнародного консенсусу – у вельми абстрактній, часто-густо оцінювальній формі), у такі більш конкретні нормативні приписи, які можна було би закріпити в юридично обов'язкових угодах та контролювати їх додержання. По-друге, слід було створити певні інституції ООН, на які покладался б такий контроль. Не забезпечена розгалуженою, досить дієвою нормативно-інституційною системою, Декларація справляла б, у кращому випадку, лише морально-політичний вплив на соціальну практику, на здійснення державної влади у країнах світу, насамперед у державах – членах ООН. Однак самого лише такого впливу було би, вочевидь, замало.

Ключові слова: Загальна декларація прав людини; Міжнародний білля прав людини; поняття прав людини; потребовий дослідницький підхід.

Небезпідставним видається твердження про те, що гуманістичний, людиноцентричний і миротворчий потенціал Загальної декларації прав людини (далі – Декларація)¹, незважаючи на тривалий 70-річний період її функціонування, ще й досі не використаний повністю. Зокрема, у різних регіонах світу, у різних країнах час від часу спалахують масові та грубі порушення основоположних прав людини, зафіксованих у цьому документі, – навіть у тих державах, які принаймні номінально погоджуються з його положеннями. Тому конструювання механізмів (як міжнародних, так і національних) розширення впливу цього епохального акта, посилення його дієвості залишаються нагальними завданнями не тільки загальної теорії права, а й інших юридичних наук, зокрема й міжнародно-правової науки. У будь-якому разі сказані 10 грудня 1948 р. тодішньою очільницею Комісії Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з прав людини Е. Рузвельт слова про те, що з прийняттям вказаного документа почалася нова ера в історії людства, зобов'язують до подальшого розкриття невичерпаних можливостей Декларації у збагаченні змісту, охороні та захисті людських прав і свобод.

¹ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 15.06.2018).

Спробуємо уявити собі осінь 1945 р. Нещодавно перемогою держав – союзниць по антигітлерівській коаліції закінчилася Друга світова війна. У місті Нюрнберзі розпочинається суд над головними німецькими воєнними злочинцями, здійснюваний Міжнародним військовим трибуналом, котрий було створено спеціальною угодою чотирьох держав-переможниць – Союзом Радянських Соціалістичних Республік, Великою Британією, Францією та Сполученими Штатами Америки.

Особи, підсудні цьому Трибуналу, захищаючись від звинувачень, вдавалися, зокрема, до таких аргументів: вони як громадяни Німецької держави виконували її закони, накази її керівництва, а отже, діяли правомірно (з огляду на те, що право – це державні обов'язкові приписи). Що ж до інкримінованих їм злочинів “проти миру” і “проти людяності”, то на час вчинення таких дій взагалі не існувало визнаного міжнародною спільнотою юридичного документа, в якому були би визначені поняття та ознаки названих деліктів. Однак обвинувачі (одним із них – від Радянського Союзу – був тодішній прокурор Української РСР Р. Руденко) спростовували ці твердження, ставши на позицію “природного” праворозуміння. Вони доводили, що хоча підсудні справді не порушували юридичних актів своєї держави, проте самі ці акти були – з огляду на означене праворозуміння – антиправовими, неправомірними, оскільки суперечили основоположним правам і свободам людини, народів, зрештою, усього людства – насамперед правам на життя, мир, свободу.

У жовтні 1946 р. Трибунал постановив щодо керівників нацистського Рейху обвинувальні вироки, спираючись на ст. 6 Статуту цього органу. У ній же інтерпретація зазначених злочинів базувалася на концепції невід'ємних прав людини, різноманітних соціальних спільнот і організацій та й усього людства.

І вже тоді з беззаперечною очевидністю виявилася нагальна потреба закріпити принципи й нормативні положення, що впливають із цієї концепції, у спеціальному міжнародному документі, схваленому світовим співтовариством в особі ООН. На міжнародно-офіційному рівні таке завдання було поставлено як першочергове на початку 1946 р. Економічною і Соціальною Радою ООН перед одним із її постійних функціональних підрозділів – Комісією з прав людини. Для підготовки проекту цього акта (як первинно формулювалося – “Міжнародного білля прав людини”) Комісія утворила робочий орган – Редакційний (Проектний) комітет із дев'яти своїх членів – представників усіх континентів планети. Його очолила Е. Рузвельт. Одним із її заступників став відомий французький юрист, знаний фахівець із міжнародного та конституційного права, учасник антифашистського Руху опору у Франції Р. Кассен. Саме

йому й довелося стати провідним співавтором основного варіанта офіційного проекту майбутньої Декларації, безпосередня підготовка якої розпочалася вже на початку 1947 р.

Принагідно зауважу, що виконання означеного завдання неабияк полегшувалося тим, що у червні 1945 р. вийшла друком унікальна праця вельми відомого вже на той час британського юриста-міжнародника, професора Г. Лаутерпахта (колишнього студента юридичного факультету Львівського університету (йдеться про нинішній Львівський національний університет імені Івана Франка)) під назвою “Міжнародний білля прав людини”. У розділі VI цієї праці було вміщено авторський проект зазначеного Білля.

До виконання означеного завдання долучилися з власної ініціативи численні наукові інституції, відомі вчені, державні, політичні й релігійні діячі з багатьох країн світу. Так, у липні 1947 р. у Франції відбулася організована ЮНЕСКО вельми представницька міжнародна конференція, присвячена цій проблемі. Одним із її завдань було вироблення та обґрунтування філософських засад проєктованого міжнародного акта. На конференції представили свої матеріали та подали пропозиції, зокрема, О. Гакслі, М. Ганді, С. Гессен, Б. Кроче, Г. Дж. Ласкі, П. Тейяр де Шарден, Чунг-Шу Ло².

Після численних тривалих дискусій, узгоджень, опрацювання багатьох пропозицій і зауважень згаданий проєкт у червні 1948 р. було представлено на розгляд 3-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Ця сесія, що відбувалася у Парижі, розпочала роботу у вересні і протягом майже 100 засідань ретельно обговорювала, поряд з іншими питаннями, проєкт Декларації. Нарешті 10 грудня 1948 р. делегації 48 держав – членів ООН із 56 присутніх на цій сесії, проголосували за резолюцію, якою цей акт було схвалено в цілому (інші державні делегації при голосуванні утрималися). Виступивши відразу після цього, голова Комітету Е. Рузвельт висловила сподівання на те, що відтепер в історії людства розпочинається нова епоха... Згодом за рішенням ООН щороку 10 грудня стало відзначатись як Всесвітній день прав людини.

Прийняття Декларації започаткувало формування нової, так би мовити, “праволюднинної” галузі міжнародного права. Цей акт якраз і став її нормативним фундаментом. За час, що сплинув відтоді, цей міжнародно-правовий акт досліджувався величезною кількістю фахівців з усіх країн світу. Зазначу лише декілька з відносно нещодавніх праць³.

² *Human Rights. Comments and interpretations*. A symposium edited by UNESCO (Paris, 25 July, 1948). With an Introduction by Jaques Maritain <<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001550/155042eb.pdf>> accessed 28 June 2018.

³ Див.: M Glendon, ‘Knowing the Universal Declaration of Human Rights’ (1998) 73 *Notre Dame L. Rev.* 1153-90; J Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent* (University of

Метою дослідження є характеристика впливу Декларації на здійснюваний ООН розвиток системи всесвітніх міжнародних стандартів прав людини та юридичних інструментів їх забезпечення і захисту.

Вихідним інтелектуальним інструментом дослідження послуговувала соціально-детерміністична (а саме історико-матеріалістична) парадигма інтерпретації соціальних феноменів, зокрема основоположних прав людини, яким присвячено Декларацію.

Із цих позицій було безпосередньо використано так званий потребний дослідницький підхід, розроблюваний мною у середині 80-х років ХХ ст. Реалізація такого підходу (який насправді є актуальною модифікацією історико-матеріалістичної парадигми суспільствознавчих досліджень) у виявленні сутності правових явищ потребує вирішення таких дослідницьких завдань:

- по-перше, слід засвоїти загальне поняття потреб різних суб'єктів суспільства (що передбачає, зокрема, з'ясування співвідношення цих потреб із такими суміжними, “родинними” явищами, як інтереси, мотиви, цілі відповідних суб'єктів);

- по-друге, необхідно виокремити основні різновиди таких потреб, беручи до уваги їх специфіку і здійснивши їхню змістову класифікацію;

- по-третє, мають бути отримані змістовні знання про потреби: а) загальносуспільні, б) групові, в) індивідуальні в тому суспільстві, де сформувалося, функціонує і розвивається досліджуване правове явище;

- по-четверте, потрібно встановити: а) потреби яких саме суб'єктів (тобто чий потреби – чи окремих індивідів, чи певних їхніх груп, об'єднань, чи суспільства загалом) призначений задовольняти досліджуваний правовий феномен і б) які саме види таких потреб він насправді задовольняє;

- зрештою, по-п'яте, найважливіше: належить з'ясувати, чи здатний досліджуваний правовий феномен бути реальним засобом задоволення певних потреб і якщо здатний, то якою мірою. Зокрема, з'ясувати: чи він є лише одним із таких засобів або ж засобом єдиним. У разі позитивної відповіді на останнє запитання виявлені потреби можна буде вважати, власне, *правовими*.

Чи не найцінніша евристична особливість потребного підходу вбачається, як на мене, у тому, що він дає змогу виявити саме соціальну сутність досліджуваного явища (у нашому випадку – основоположних прав людини).

Pennsylvania Press, 1999); F Klug, 'The Universal Declaration of Human Rights: Sixty years on' (2009) Public law. L. Spring 205-17; А Подмарев, 'Общие условия ограничения прав и свобод человека, закрепленные Всеобщей декларацией прав человека 1948 года' [2009] 2(7) Правовая культура 95-9; *Всеобщая декларация прав человека: универсализм и многообразие опытов* (ИГП РАН 2009) 376.

Як відомо з загального наукознавства, одним із перших кроків у пізнанні будь-якого явища має бути формування і визначення бодай “робочого” терміно-поняття про нього. Це положення цілком стосується й дослідження того феномена, який відображається терміно-поняттям “основоположні права людини”.

Розв’язання означеного наукового завдання визначальною мірою залежить, як відомо, від того, який концептуально-методологічний підхід (принцип) використано дослідником. Загалом кажучи, таким підходом слугує вихідна світоглядна аксіоматична ідея, котра зумовлює загальну стратегію (напрямок) дослідження, відбір досліджуваних фактів і, що найважливіше – інтерпретацію його результатів.

Для виявлення того феномена, який у суспільствознавстві (перш за все – в науці юридичній) відображається зазначеним терміно-поняттям, і донині використовуються різноманітні методологічні підходи. Їхнє узагальнення дало змогу вирізнити з-поміж них такі:

- біологічний (права людини – це, виникаючі вже внаслідок самого факту її народження, певні фізичні потреби (та відповідні їм інтереси);
- етичний (права людини – це частина, різновид моралі або способ, форма її вираження);
- легістський (права людини – це можливості її поведінки, встановлені законами держави або іншими формально-обов’язковими приписами державних органів (зокрема, судових);
- психологічний (права людини – це її установки, домагання, “претензії” щодо надання їй певних благ, звернені до держави або інших суб’єктів соціуму);
- аксіологічний (права людини – це блага, цінності (матеріальні, духовні, соціальні), необхідні для задоволення наявних – за певних конкретно-історичних умов – потреб її існування й функціонування);
- соціальний (права людини – це соціально зумовлені й соціально врегульовані, так чи інакше, можливості (“свободи”) її поведінки.

Розуміння прав людини як її певних можливостей (свобод) відобразалося у працях деяких вітчизняних юристів-теоретиків та інших суспільствознавців ще у радянські часи. Однак на початку 90-х років минулого століття мені вдалося дещо конкретизувати таке розуміння шляхом “прив’язки” зазначених у ньому можливостей поведінки людини безпосередньо до процесу задоволення найважливіших людських потреб. Внаслідок цього такі можливості мають інтерпретуватися не абстрактно, а антропосоціально змістовно. Отож тоді мною було запропоновано таку дефініцію зазначеного терміно-поняття: *основоположні права людини – це певні можливості людини, які необхідні для задоволення потреб її існуван-*

ня і розвитку за конкретно-історичних обставин, об'єктивно обумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів.

Усі зазначені вище методологічні підходи тією чи іншою мірою ґрунтуються, ясна річ, на реально (“позитивно”) існуючих явищах або властивостях останніх. Тому кожен із них цілком “вписується” саме в позитивістську – в найширшому сенсі – парадигму (причому позитивістську у тому значенні, в якому терміно-поняття “позитивізм” було використано засновником соціальної філософії позитивізму О. Контом). У юридичній же науці, – коли йдеться про виокремлення основних різновидів позитивістського праворозуміння (а отже, й позитивістського розуміння фундаментальних прав людини), – нерідко розрізняють такі: а) легістського-позитивістський; б) соціолого-позитивістський; в) психолого-позитивістський (В. Зорькін та ін.). Загальною ознакою всіх цих підходів є те, що вони базуються на фактичних, емпірично фіксованих (а не лише уявних) умовах та обставинах життєдіяльності реально існуючої людини, яка живе у конкретно-історичному суспільстві і, образно висловлюючись, тільки з його “рук” отримує все те, що є необхідним для її життя й розвитку.

Однак існує, як відомо, й інша група методологічних підходів, заснованих на інтелектуально, духовно-ідеологічно сконструйованих поняттях про так звані трансцендентальні явища, котрі нібито існують поза справжнім (“позитивним”) життям людини та й узагалі поза реальним соціумом як неодмінним природним, закономірним місцем перебування людини, поза її життєвою практикою. Ідеться, скажімо, про підходи міфологічні чи то релігійні. У найзагальнішому вигляді їх можна назвати “непозитивістськими”, хоча часом їх називають “природно-правовими”.

Нерідко стверджується, що останні протилежні позитивістському підходу. Але тут не все так просто.

Річ у тім, що терміно-поняття “природа” та похідні від нього прикметники (“природний”, “природна”, “природне”, “природні”) є, як свідчать сучасні тлумачні словники слов'янських мов, багатозначними, полісемічними. А тому ті, хто їх використовують (особливо ж юристи), мали би в кожному випадку конкретизувати й декларувати, в якому саме з можливих значень їх застосовано. Якщо ж цього уникати, виникає ризик того, що такі слова можуть послугувати інструментами підміни понять, тобто, якщо можна так висловитися, термінологічними маніпуляторами.

Отже, після викладених міркувань загальнометодологічного гатунку перейду до додаткового обґрунтування й коментування наведеної вище

авторської дефініції загального поняття фундаментальних (основоположних) прав людини, якої (з незначними її корективами) я дотримуюся й нині. Адже таке їх поняття покликане “схоплювати” насамперед сутнісні властивості відображуваного ним феномена.

Останнім часом мені спало на думку, що потребу інтерпретацію фундаментальних прав людини можна вважати (і відповідно називати) ще й *соціально-природною*. Адже як власне біологічні, так і суто соціальні потреби людини та відповідні їм її інтереси (які цими потребами зумовлюються) реалізуються тільки в соціумі і притому цілком природно (в сенсі “закономірно”, “неминуче” – саме в такому, а не в якомусь іншому значенні слова “природно”). І таке значення останнього, поряд із іншими його значеннями, здавна легалізовано сучасними тлумачними словниками. Отже, йдеться про природність соціальну (а не, скажімо, “чисто” біологічну, фізіологічну, астрофізичну, космічну тощо, яка є, зрозуміло, предметом наук природничих).

Не можна не звернути увагу і на те, що у жодному офіційному міжнародному акті, документі стосовно прав людини термін “природні” не використано. А ось *соціальні* характеристики людини трапляються у таких актах не раз. Зокрема, у Декларації згадується про ‘кожну людину як члена суспільства’ (ст. 22) і стверджується, що саме в суспільстві ‘тільки можливий вільний і повний розвиток’ людської особистості (ст. 29)⁴. Отже, усім викладеним вище і спричиняється необхідність пояснення того, в якому ж саме сенсі той чи інший автор вживає досить неоднозначне терміно-поняття “природні права”.

Ще раз підкреслю: органічна соціальність розглядуваного феномена об’єктивно “задана” природною (закономірною) соціальністю існування людини: свої права вона може мати тільки стосовно якогось іншого суб’єкта (у якого – знову ж внаслідок такої соціальності – цілком закономірно, природно виникають й обов’язки щодо носія прав). Тому не випадково в базових міжнародних актах із прав людини вказується, так чи інакше, і про його обов’язки перед іншими людьми, перед суспільством. Так, у Декларації констатується, що ‘кожна людина має обов’язки перед суспільством...’ (ст. 29)⁵; у преамбулах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права⁶, а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права⁷ теж зазначається, що кожна людина має обов’язки.

⁴ Загальна декларація прав людини (н 1).

⁵ Там само.

⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 01.06.2018).

⁷ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 01.06.2018).

Загалом же, ясна річ, обґрунтування соціальної природи основоположних прав людини аж ніяк не виключає, а, навпаки, неодмінно враховує визнання й біологічної природності багатьох із них. Хоча б тому, що йдеться про живу людську істоту – саме у біологічному сенсі. У моїх публікаціях це набувало прояву, зокрема, у тому, що так звані фізичні (життєві, буттєві, “вітальні”) фундаментальні права людини були виділені в окрему класифікаційну групу. Маються на увазі (як зазначено у назві глави 21 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) “Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи”⁸) такі особисті немайнові права людини, котрі ‘забезпечують природне існування фізичної особи’. Тоді як усі інші її немайнові права забезпечують ‘соціальне буття фізичної особи’ (глава 22 “Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи” ЦК України)⁹. Навіть якщо вести мову про можливість задоволення суто біологічних потреб людини в суспільстві, то й тоді їхній обсяг, способи та форми їх задоволення є конкретно-історичними, об’єктивно зумовленими рівнем розвитку саме цього, конкретного суспільства.

Що ж стосується термінів “основоположні” чи то “фундаментальні” (права людини), то вживання у міжнародних актах, мабуть, орієнтує на те, що: а) існують й інші (тобто неосновоположні, нефундаментальні) права людини та б) специфікою саме основоположних (фундаментальних) прав є те, що вони утворюють реальну основу, життєзабезпечувальне підґрунтя існування і розвитку людини як у природі, так і в соціумі.

Тому дозволю собі зауважити, що підтримувана не тільки мною інтерпретація феномена фундаментальних (основоположних) прав людини за посередництва терміно-поняття “можливості” (людини) має сутнісний характер, а не тільки генезисний. (До речі, вона охоплює як права людини, так і її свободи.) Основоположна фундаментальність прав людини полягає в тому, що вони слугують базою, основою, підвалиною за безпечення існування та розвитку людини і в природі, і в суспільстві. Без таких прав, без їх використання існування і розвиток людини є неможливими. Саме можливості (людини) є онтичною, буттєвою, субстанційною характеристикою її фундаментальних прав; а їхня роль, призначення полягає у тому, щоб опосередкувати, інструменталізувати задоволення нездоланних, неминучих потреб людини, котра перебуває в соціумі. Отже, це – сутнісно-антропна (радше, антропосоціальна) характеристика фундаментальних прав людини. Звісно, основоположність, фундаментальність прав людини визначається не так можливими способами і засоба-

⁸ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.06.2018).

⁹ Там само.

ми їх реалізації та захисту, як, перш за все, їх об'єктивним значенням для існування, життєдіяльності та розвитку людини. Тому певні соціальні, економічні та культурні права людини теж не можуть не належати до фундаментальних, інакше би вони й не включалися до Декларації.

Що ж стосується деяких дискусійних поглядів стосовно цього документа, то одним із них є, зокрема, питання про те, хто саме був основним автором її тексту (або, принаймні, його офіційного проекту). Серед європейських дослідників таким вважають Р. Кассена як одного із заступників Голови робочої групи з підготовки “Міжнародного білля з прав людини” Е. Рузвельт. Натомість серед американських фахівців, як стверджував професор університету Лос-Анджелеса Д. Кроу, який відвідав Львів улітку 2017 р., поширене уявлення про те, що таким автором була сама Е. Рузвельт.

На відміну від наведених поглядів, мені видається, що насправді такою особою був один із провідних фундаторів сучасного міжнародного права прав людини, професор Г. Лаутерпахт. Адже, як зазначалося вище, він ще влітку 1945 р. видав книгу під назвою “Міжнародний білля прав людини”, VI розділ якої (під такою ж назвою) було викладено у вигляді міжнародно-правового акта з преамбулою і кількома десятками статей і який було роздано усім членам згаданої робочої групи з рекомендацією: звернути особливу увагу на цю працю. (Цей факт, посилаючись на відповідні архівні документи ООН, згодом описав український професор В. Буткевич.)

Висновки. Для реалізації Декларації, тобто для втілення у соціальну практику встановлених у ній “взірців” прав і свобод, було необхідно, по-перше, трансформувати її принципи положення (викладені – хоча б заради досягнення міжнародного консенсусу – у вельми абстрактній, часто-густо оцінювальній формі), у такі більш конкретні нормативні приписи, які можна було би закріпити в юридично обов'язкових угодах та контролювати їх додержання. По-друге, слід було створити певні інституції ООН, на які покладался б такий контроль. Не забезпечена розгалуженою, досить дієвою нормативно-інституційною системою, Декларація справляла б, у кращому випадку, лише морально-політичний вплив на соціальну практику, на здійснення державної влади у країнах світу, насамперед у державах – членах ООН. Але самого лише такого впливу було би, вочевидь, замало.

Система міжнародного заохочення й забезпечення прав людини, закріплених у Декларації, яка поступово запроваджувалася ООН, зазвичай включає – в її завершених, повній структурі – такі елементи:

1) назва і нормативне формулювання змісту основоположного права людини (або виду, групи таких прав), закріпленого у певній статті (чи статтях) Декларації;

2) окрему, “спеціалізовану” декларацію ООН, присвячену лише цьому праву людини (або виду, групі її прав), особливо тоді, коли “первинне” нормативне положення Декларації викладено надто абстрактно, а тому для забезпечення його регулятивного ефекту потребує деталізації та конкретизації;

3) засновану на такій декларації міжнародну конвенцію щодо здійснення відповідного права (або групи прав), яка має бути юридично обов’язковою для тих держав, котрі її ратифікували;

4) спеціальний орган ООН (зазвичай Комітет), утворений згідно з відповідною конвенцією або ж факультативним протоколом до неї для спостереження і контролю за її виконанням тими державами, котрі визнали для себе її обов’язковість.

Наприклад, зі ст. 5 Декларації, де закріплено право людини не бути підданою тортурам або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню¹⁰, “виросли” відповідні спеціальна Декларація (1975 р.), Конвенція (1984 р.) та Комітет (1987 р.). Нині існує дев’ять Комітетів із контролю за виконанням державами – членами ООН її основних правозахисних конвенцій, сукупність яких можна вважати складниками Міжнародного білля прав людини.

Як свідчить тривала практика ООН, комплексне використання пакету всіх зазначених засобів дає змогу, так чи інакше, сприяти дотриманню у різних державах прав людини, зафіксованих у Декларації.

Однією із загальновизнаних нині тенденцій розвитку основоположних прав людини є збільшення обсягу й збагачення змісту відповідних соціальних можливостей. ООН реагувала й реагує на ці зміни через ухвалення відповідних актів, що доповнюють Декларацію. Серед них вирізняються, зокрема, Декларація про право на розвиток¹¹, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних чи мовних меншин¹², Міжнародна конвенція для захисту усіх осіб від насильницьких зникнень¹³, Конвенція про права інвалідів¹⁴ і Факультатив-

¹⁰ Загальна декларація прав людини (н 1).

¹¹ Декларація про право на розвиток від 4 грудня 1986 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_301 (дата звернення: 15.06.2018).

¹² Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних чи мовних меншин від 18 грудня 1992 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318 (дата звернення: 15.06.2018).

¹³ Міжнародна конвенція для захисту усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 15.06.2018).

¹⁴ Конвенція про права інвалідів від 13 грудня 2006 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 15.06.2018).

ний протокол до неї¹⁵, Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання¹⁶ (набрав чинності у 2006 р.), Декларація ООН про права корінних народів¹⁷. Неабиякі надії покладаються на утворену у 2006 р. і підпорядковану безпосередньо ООН Раду з прав людини, “оснащену” більш дієвими можливостями, ніж колишня Комісія з прав людини.

Утім, перелік зазначених актів ООН не є вичерпним, “закритим”. Так, уже протягом тривалого часу вона опікується створенням ще одного унікального міжнародного акта такого ж рівня: Міжнародною конвенцією про заборону злочинів проти людяності (як відомо, склади таких різновидів злочинів вперше в історії людства сконструював, знову ж таки, професор Г. Лаутерпахт, і вони закріплені у Статуті Нюрнберзького Трибуналу, а згодом – і у статутних документах інших міжнародних судових інстанцій ООН, включно із сучасним Міжнародним кримінальним судом). Зауважимо, що сьогодні Міжнародною комісією ООН з прав людини вже підготовлено перший офіційний проект цього акта і його текст було роздано учасникам Міжнародного круглого столу, який відбувся у листопаді минулого року у Львові на честь Г. Лаутерпахта та Р. Лемкіна – фундаторів міжнародного права прав людини. І коли цей проект буде схвалено Генеральною Асамблеєю ООН, він, вочевидь, теж увійде до складу чинного нині Міжнародного білля прав людини, фундаментом якого є прийнята 70 років тому Загальна декларація прав людини.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Deklaratsiia OON pro prava korinnykh narodiv [United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples] vid 13 veresnia 2007 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156 (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
2. Deklaratsiia pro prava osib, shcho nalezhat do natsionalnykh abo etnichnykh, relihiinykh chy movnykh menshyn [Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities] vid 18 hrudnia 1992 r.

¹⁵ Факультативний протокол до Конвенція про права інвалідів від 13 грудня 2006 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72 (дата звернення: 15.06.2018).

¹⁶ Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 18 грудня 2002 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48 (дата звернення: 15.06.2018).

¹⁷ Декларація ООН про права корінних народів від 13 вересня 2007 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156 (дата звернення: 15.06.2018).

- URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318 (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
3. Deklaratsiia pro pravo na rozvytok [Declaration on the Right to Development] vid 4 hrudnia 1986 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_301 (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
 4. Fakultatyvnyi protokol do Konventsii proty katuvan ta inshykh zhorstokykh, neliudskykh chy takykh, shcho prynyzhuiut hidnist, vydiv povodzhennia i pokarannia [Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment] vid 18 hrudnia 2002 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48 (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
 5. Fakultatyvnyi protokol do Konventsii pro prava invalidiv [Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities] vid 13 hrudnia 2006 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72 (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
 6. Konventsii pro prava invalidiv [Convention on the Rights of Persons with Disabilities] vid 13 hrudnia 2006 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
 7. Mizhnarodna konventsiiia dlia zakhystu usikh osib vid nasylnytskykh znyknen [International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance] vid 20 hrudnia 2006 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l54 (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
 8. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni ta kulturni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights] vid 16 hrudnia 1966 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (accessed: 01.06.2018) (in Ukrainian).
 9. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights] vid 16 hrudnia 1966 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (accessed: 01.06.2018) (in Ukrainian).
 10. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 15.06.2018) (in Ukrainian).
 11. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights] vid 10 hrudnia 1948 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (accessed: 01.06.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

12. Morsink J, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent* (University of Pennsylvania Press 1999) (in English).

Edited books

13. *Human Rights. Comments and interpretations. A symposium edited by UNESCO (Paris, 25 July, 1948). With an Introduction by Jaques Maritain* <<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001550/155042eb.pdf>> accessed 28 September 2018 (in English).
14. *Vseobshhaja deklaracija prav cheloveka: universalizm i mnogoobrazie opytov [Universal Declaration of Human Rights: Universalism and Diversity of Experience]* (IGP RAN 2009) (in Russian).

Journal articles

15. Glendon M, 'Knowing the Universal Declaration of Human Rights' (1998) 73 *Notre Dame L. Rev.* 1153-90 (in English).

16. Klug F, 'The Universal Declaration of Human Rights: Sixty years on' (2009) Public law. L. Spring 205-17 (in English).
17. Podmarev A, 'Obshhie uslovija ogranichenija prav i svobod cheloveka, zakreplennye Vseobshhej deklaraciej prav cheloveka 1948 goda' ['General Conditions for the Organization of Human Rights and Freedoms, Enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, 1948'] [2009] 2(7) Pravovaja kul'tura 95-9 (in Russian).

Petro Rabinovych

THE UNIVERSAL CANON OF HUMAN RIGHTS

ABSTRACT. The relevance of the proposed article primarily stems from the fact that the humanistic, human-centric and peacekeeping potential of the Universal Declaration of Human Rights, despite the long seventy-year period of its functioning, is still far from being used to the fullest extent. In particular, massive and gross violations of the fundamental human rights enshrined in the said document are continuing in different regions of the world and in different countries, even in those States which agree with the provisions thereof, at least nominally. Therefore, constructing of the mechanisms (both international and national) to expand the impact of this epoch-making act and enhancing of its efficiency remain the urgent tasks not only for the general theory of law, but also for other legal sciences, including the science of international law. In any case, the words pronounced on December 10, 1948 by the then Chairperson of the United Nations Commission (the UN) on Human Rights E. Roosevelt that the adoption of this document ushered in a new era in the history of mankind call us to a wider implementation of the inexhaustible potential contained in the Universal Declaration of Human Rights in terms of enriching the content, protecting and defending human rights and freedoms.

The purpose of the article is to characterize the impact of the Universal Declaration of Human Rights on the UN's efforts aimed at developing of the system of global international human rights standards and legal instruments assuring their implementation and protection.

The main emphasis is laid on the philosophical and conceptual interpretation of the basic, core term and concept of this document – “human rights”. Besides, the article provides rationale for the definition of this concept, according to which the fundamental human rights are certain human capabilities which are necessary to meet the needs of an individual's existence and ensure his/her development under specific historical circumstances, and which are objectively determined by the achieved level of society development and secured by the responsibilities of other entities. This definition is underlain by the need-based research approach advocated by the author since the mid-1980s. The author emphasizes the special role of the views expressed by Professor H. Lauterpacht in respect of the first doctrinal draft of the International Bill of Human Rights which he published as long ago as in 1945. The author notes that the modern contents of said Bill are enriched significantly and there are possibilities for its further development.

The author concludes that with a view to implementing the Universal Declaration of Human Rights, i.e., in order to translate the “models” of rights and freedoms established

therein into social practice, it would be advisable, firstly, to transform its fundamental provisions (set out – at least for the sake of achieving international consensus – in a very abstract, often densely evaluative form) into more specific regulatory prescriptions which could be entrenched in legally binding agreements and monitored for compliance. Secondly, it would be reasonable to establish certain UN institutions which could exercise such monitoring. Lacking a ramified and sufficiently efficient regulatory and institutional system, the Declaration would produce, at best, only a moral and political impact on social practice and on the exercise of State power in the countries worldwide, especially in the UN Member States. However, such influence alone would obviously be not enough.

KEYWORDS: Universal Declaration of Human Rights; International Bill of Human Rights; concept of human rights; need-based research approach.